

Analytical study of research in the field of school leadership with an emphasis on its concept and implications in education; based on articles from the Web of Science citation database

Masumeh Lashgari (MA)^{1, 2*}

1. Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Alzahra, Tehran, Iran.
2. Department of Education District 1, Qazvin, Iran.

ABSTRACT

Article Type:
Research Paper

Background and aim: Leadership is one of the most fundamental factors in sustaining the vitality and success of educational organizations, playing a vital role in the growth and development of schools. The present study was conducted with the aim of examining the research trends in the field of school leadership with an emphasis on its concept and implications in education.

Materials and methods: The research employed mapping and bibliometric analysis using data extracted from the Web of Science (WoS) database. The study population consisted of 1,326 articles, most of which were classified as high-quality and high-impact publications. For data analysis, and in order to identify the most productive journals, countries, authors, publication trends, institutions, and patterns of international collaboration, as well as the most frequent keywords, the evolution of recurring terms, and the semantic landscape governing the concept of school leadership, the VOSviewer software and a set of scientometric techniques were employed.

Findings: The number of school leadership articles has shown a consistently upward trend from 2010 to 2024. Publications in this field were predominantly full-length research articles and review articles. The most frequently cited journals were primarily associated with the United States, the United Kingdom, and Australia, as well as the University of London, Vanderbilt University (USA), and the University of Hong Kong (China). The highest levels of international collaboration in publications were observed among researchers from the United States, China, the United Kingdom, and Australia. Among the leading journals in which most researchers in the field of school leadership have published their work are the Journal of Educational Administration, the Journal of Applied Science, the Journal of Public Administration, and the Journal of Research in Leadership.

Conclusion: In the keyword co-occurrence analysis, the concept of school leadership was primarily associated with terms such as “school leadership, transformational leadership, instructional leadership, education, management, distributed leadership, school principal, participation, principles of efficiency, teacher and student achievements”.

Keywords: Education, Scientometric analysis, Bibliometric analysis, School leadership

Received:

16 Oct. 2025

Revised:

16 Mar. 2026

Accepted:

28 Mar. 2026

Pub. Online:

12 Apr. 2026

Cite this article: Lashgari M. Analytical study of research in the field of school leadership with an emphasis on its concept and implications in education; based on articles from the Web of Science citation database. *Caspian Journal of Scientometrics*. 2026; 13(1): 1-11.

© The Author(s).

Publisher: Babol University of Medical Sciences

*Corresponding Author: Masumeh Lashgari

Address: Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Alzahra, Tehran, Iran.

E-mail: masumehlashgari@gmail.com

مطالعه تحلیلی پژوهش‌های حوزه رهبری مدرسه با تأکید بر مفهوم و دلالت‌های آن در آموزش و پرورش؛ براساس مقالات پایگاه استنادی وب‌آوساینس

معصومه لشگری (MA)^{۱*} و ^۲

۱. گروه مدیریت و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

۲. آموزش و پرورش ناحیه ۱، قزوین، ایران.

چکیده

نوع مقاله: سابقه و هدف: رهبری، یکی از اساسی‌ترین عوامل در تداوم حیات و موفقیت سازمان‌های آموزشی به شمار می‌رود و نقشی حیاتی در رشد و پیشرفت مدارس ایفا می‌کند. هدف از انجام پژوهش حاضر، مطالعه روند پژوهش‌های حوزه رهبری مدرسه با تأکید بر مفهوم و دلالت‌های آن در آموزش و پرورش بوده است. مقاله پژوهشی	مواد و روش‌ها: پژوهش با استفاده از روش نقشه‌برداری و با استفاده از داده‌های موجود در پایگاه داده WOS انجام شد. جامعه آماری شامل ۱۳۲۶ مقاله بود که اغلب شامل مقالات باکیفیت با تأثیر بالا بودند. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، به منظور یافتن پرثمرترین مجلات، کشورها، نویسندگان، روند انتشار مقالات، مؤسسات و الگوی همکاری بین کشورها، پرتکرارترین کلمات و روند تحول کلمات پرتکرار و سپهر معنایی حاکم بر مفهوم رهبری مدرسه از نرم‌افزار VOSviewer و تکنیک‌های مختلف علم‌سنجی بهره گرفته شد. یافته‌ها: تعداد مقالات رهبری مدرسه از سال ۲۰۱۰ تا ۲۰۲۴ روندی افزایشی داشته است. مقالات حوزه رهبری مدرسه در قالب مقالات کامل علمی-پژوهشی و مروری ارائه شده بود. پراستنادترین مجلات به ترتیب به کشورهای آمریکا، انگلستان و استرالیا و به دانشگاه لندن، دانشگاه وندربیلت آمریکا، دانشگاه آموزش و پرورش هنگ کنگ چین اختصاص داشت. بیشترین همکاری‌های بین‌المللی در انتشار مقالات را به ترتیب کشورها و پژوهشگران آمریکا، چین، انگلستان و استرالیا انجام داده‌اند. از میان مجلات برتری که اکثر پژوهشگران حوزه رهبری مدرسه مقالات خود را در آن‌ها منتشر کرده‌اند، می‌توان به مجله مدیریت اجرای آموزشی، مجله علم اجرایی، مجله مدیریت دولتی و مجله تحقیق در رهبری اشاره نمود. دریافت: ۱۴۰۴/۷/۲۴ ویرایش: ۱۴۰۴/۱۲/۲۵ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۸ انتشار: رفته است. واژگان کلیدی: آموزش و پرورش، تجزیه و تحلیل علم‌سنجی، رهبری مدرسه
---	---

استناد: معصومه لشگری. مطالعه تحلیلی پژوهش‌های حوزه رهبری مدرسه با تأکید بر مفهوم و دلالت‌های آن در آموزش و پرورش؛ براساس مقالات پایگاه استنادی وب‌آوساینس. مجله علم‌سنجی کاسپین. ۱۴۰۵؛ ۱۳(۱): ۱-۱۱.

© The Author(s)

Publisher: Babol University of Medical Sciences

مقدمه

نظام آموزشی در هر کشور، یکی از اساسی‌ترین و بنیادی‌ترین ساختارهای آن جامعه می‌باشد که نقش کلیدی در تربیت انسان‌های مولد، انتقال ارزش‌ها و توسعه فرهنگ آن جامعه ایفا می‌کند. این نظام، از سیاست‌گذاری‌های کلان گرفته تا اجرا در سطح کلاس‌های درس، بستری برای شکل‌گیری آینده را فراهم می‌سازد. در این میان، مدارس به عنوان نهادهای رسمی یادگیری، بازوی اجرایی نظام آموزشی به شمار می‌روند. آنچه در اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و برنامه‌ریزی‌های کلان ترسیم می‌شود، نهایتاً باید در مدارس به اجرا درآید. کیفیت اجرا و تجربیات یادگیری در مدرسه به عوامل متعددی بستگی دارد. یکی از این عوامل رهبری در مدرسه می‌باشد. به گفته Pan و همکاران رهبری، توانایی اثرگذاری بر نگرش‌ها، توانایی‌ها و باورهای کارکنان در جهت رسیدن به مطلوبیت‌های اساسی سازمان می‌باشد (۱). همچنین رهبری به معنای هدایت گروه‌ها یا سازمان‌ها به سوی تحول سازنده با تعیین جهت و همسویی افراد با استراتژی‌های لازم برای دستیابی به چشم‌انداز (۲)، و به عنوان فرایندی که سبب می‌شود افراد تمام تلاش خود را برای رسیدن به هدفی مطلوب (۳) و توانایی ترغیب دیگران به رفتار متفاوت (۴) نیز تعریف شده است.

Rozenfeld و همکاران، رهبری را فرایندی چندبعدی و پویا تعریف می‌کنند که عواملی چون فرایند تغییرات سازمانی، فرهنگ حاکم بر سازمان‌های آموزشی، اعتماد به نفس و میزان شایستگی حرفه‌ای، نحوه ارتباطات آنان بر این فرایند تأثیر می‌گذارد (۵). Velez و همکاران رهبری را به عنوان یکی از عوامل حیاتی موفقیت نهاد تعلیم و تربیت قلمداد می‌نمایند که مستلزم توجه بیشتر مسئولان و تصمیم‌گیران این نهاد می‌باشد (۶). درواقع رهبر آموزشی در مدرسه کسی است که چشم‌انداز روشنی برای مدرسه ترسیم می‌کند، انگیزه و مشارکت معلمان و دانش‌آموزان را برمی‌انگیزاند و فرهنگ یادگیرنده بودن و نوآور بودن را در مدرسه بنا می‌نهد. مدیران مدارس، در نقش رهبران آموزشی، رهبری و مدیریت اصلی را در تمام زمینه‌های مدرسه فراهم کرده و فضایی را ایجاد می‌کنند که در آن آموزش و یادگیری تقویت و از توسعه حرفه‌ای معلمان حمایت شود که در نهایت تمام این فعالیت‌ها منجر به نتایج مثبت یادگیری می‌گردد (۷).

تحقیقات نشان می‌دهد که رهبری مدرسه بر پیشرفت دانش‌آموزان و معلم، روند تدریس و جو مدرسه تأثیر دارد (۸). مدیر به عنوان یک رهبر آموزشی، عملکرد آموزشی معلم را بر اساس چشم‌انداز و اهداف مدرسه کنترل و ارزیابی می‌کند و برای بهبود فنون و استراتژی‌های آموزشی به آن‌ها بازخورد ارائه می‌دهد (۹). آن‌ها از طریق همکاری با معلمان و کمک به آن‌ها در زمینه برنامه‌ریزی درسی و برنامه آموزشی، رسیدگی به مشکلات آموزشی و ایجاد فرصت‌هایی برای پیشرفت حرفه‌ای معلمان باعث ایجاد یک جو اثربخش و پویا در مدرسه می‌گردند (۱۰). همچنین آنان سبک‌های مختلف رهبری را به منظور تغییر شکل مدرسه در راستای اهداف مدرسه و افزایش موفقیت دانش‌آموزان و انگیزه معلمان در پیش می‌گیرند (۱۱).

بنابراین از مدیران مدارس انتظار می‌رود که به عنوان رهبران آموزشی، در ترویج بهترین روش‌ها در آموزش و یادگیری تمرکز کنند تا دانش‌آموزان به موفقیت تحصیلی دست یابند (۱۲). بنا بر مطالب عنوان‌شده، رهبری یکی از اساسی‌ترین عوامل در تدویم حیات و موفقیت سازمان‌های آموزشی به شمار می‌رود و نقشی حیاتی در رشد و پیشرفت مدارس ایفا می‌کند. با وجود اهمیت فزاینده مفهوم رهبری مدرسه و تأکید بر ابعاد نظری و عملی آن در نظام آموزش و پرورش، هنوز داده‌های جامع و دقیقی در دست نیست که نشان دهد روند مطالعات مرتبط با این مفهوم چگونه شکل گرفته و چه تحولاتی را در سطوح مختلف، از جمله کشورها، دانشگاه‌ها، مؤسسات پژوهشی، نشریات علمی و اندیشه‌های پژوهشگران، تجربه کرده است. این خلأ اطلاعاتی موجب می‌شود تا بخش زیادی از دانش تولیدشده در حوزه رهبری مدرسه، محدود به جغرافیای خاص و چارچوب‌های فکری، فرهنگی و اجتماعی آن منطقه باشد. درنتیجه، شناختی محدود و بعضاً یک‌جانبه از رهبری مدرسه شکل می‌گیرد که امکان بهره‌گیری فراگیر و تطبیقی از آن را در سایر نظام‌های آموزشی کاهش می‌دهد. در چنین شرایطی، توجه به مفهوم رهبری مدرسه و دلالت‌های آن، ضرورتی انکارناپذیر است؛ به‌ویژه برای سیاست‌گذاران و دست‌اندرکاران حوزه آموزش و پرورش که باید در راستای ارتقای کیفیت رهبری آموزشی، اقدامات هماهنگ و مبتنی بر شواهد علمی اتخاذ کنند. ازاین‌رو، با عنایت به اهمیت فزاینده جایگاه رهبری مدرسه و تأکید بر احیای نقش رهبران آموزشی در قامت مدیران مدارس، پژوهش حاضر با هدف تحلیل علم‌سنجی مطالعات انجام‌شده در حوزه رهبری مدرسه انجام‌گرفته است. هدف آن، ارائه تصویری جامع از روند، توزیع و جهت‌گیری این مطالعات در عرصه آموزش و پرورش و استخراج دلالت‌های کاربردی از آن‌ها برای آینده سیاست‌گذاری و پژوهش است.

در راستای موضوع پژوهش حاضر به مجموعه‌ای گسترده از موضوعات و روش‌ها بر می‌خوریم. پیشینه پژوهش نشان می‌دهد پژوهش‌هایی با استفاده از روش علم‌سنجی در حوزه‌های مختلف علوم تربیتی صورت گرفته است. Secăreanu و همکاران، پژوهشی با هدف ارائه مروری بر تکامل مفهوم رهبری آموزشی با شناسایی مقالات منتشرشده در مجلات نمایه‌شده در پایگاه داده مجموعه اصلی وب‌آوساینس (WoS) بین سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۲۴، یک تحلیل کتاب‌سنجی از ۱۵۸۳ مطالعه بین‌المللی رهبری آموزشی، روندها، نویسندگان تأثیرگذار، مجلات و کشورها را شناسایی می‌کند، روش‌شناسی‌ها و الگوهای مشارکتی را برجسته می‌کند و موضوعات تحقیقاتی جدیدی را در این زمینه پیشنهاد می‌دهد (۱۳).

Maheshwari و همکاران به‌منظور بررسی رهبری آموزشی برای شکل‌دهی به آینده آموزش عالی، تأثیرگذاری بر دانشجویان، مربیان و پویایی‌های نهادی پژوهشی با تجزیه و تحلیل ۳۶ مقاله تحقیقاتی منتشرشده در مجله تمرین آموزش و یادگیری دانشگاه (JUTLP) از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۲۴ انجام داده است. تحقیقات رهبری آموزشی در JUTLP در درجه اول بر رهبری زنان تمرکز دارد. اکثر مقالات از روش‌های کیفی استفاده می‌کنند و بر نیاز به مطالعات جامع‌تر که شامل زمینه‌های اجتماعی گسترده‌تر و دیدگاه‌های جهانی باشد، تأکید دارند (۱۴).

Bernd Vogel و همکاران، به پژوهشی با عنوان تجزیه و تحلیل روند علم‌سنجی در بررسی پژوهش‌های حوزه توسعه رهبری در پایگاه استنادی وب‌آوساینس پرداختند. هدف از این پژوهش، بررسی مطالعات علمی حوزه رهبری در پایگاه اطلاعاتی Web of Science بین سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۰ بوده است که در آن تعداد مطالعات علمی، نویسندگان پرکار، ابر کلمه‌های موضوعی، نوع مطالعات و غیره مورد بررسی قرار گرفته است (۱۵).

ناصری و همکاران، پژوهشی با هدف طراحی مدل رهبری مدرسه کسب‌وکار با رویکرد توسعه کارآفرینی به شیوه کیفی-سنتزپژوهی با جامعه آماری شامل کلیه مقالات منتشرشده داخلی و خارجی در سال‌های ۲۰۲۳-۲۰۱۰ انجام داده‌اند. نتایج آن نشان می‌دهد، مدل رهبری مدرسه کسب‌وکار با رویکرد توسعه کارآفرینی بر ابعاد ده‌گانه (رهبری کارآفرینی، رهبری تعالی‌ساز، رهبری مشارکتی، رهبری کنشگر، رهبری برنامه درسی، رهبری استراتژیک، رهبری تحولی، رهبری برندساز، رهبری آینده‌پژوه و رهبری مدیریت دانش) به ترتیب اولویت استوار می‌باشد (۱۶).

شفیعی و همکاران، به منظور مرور پژوهش‌ها و دستیابی به چگونگی نقش‌آفرینی رهبری آموزشی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان پژوهشی با روش فراترکیب با استفاده از الگوی سندلوسکی و باروس با جامعه پژوهشی، شامل همه مطالعاتی که در بازه زمانی ۲۰۲۲-۲۰۰۰ به رابطه رهبری آموزشی و نتایج تحصیلی دانش‌آموزان پرداخته‌اند، انجام داده‌اند. نتایج پژوهش آنان نشان می‌دهد رهبری آموزشی از طریق به‌کارگیری سبک‌های رهبری مؤثر، به‌صورت مستقیم از طریق ویژگی‌ها، مهارت‌ها و اقدامات؛ و به‌صورت غیرمستقیم از طریق تأثیر بر شرایط مدرسه، شرایط کلاس درس، معلمان و تعامل با شرکای اجتماعی در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان نقش‌آفرینی می‌کند (۱۷).

ستاری و همکاران به پژوهشی با عنوان «مطالعه روند پژوهش‌ها در مدیریت با تأکید بر مفهوم رهبری و دلالت‌های آن در مدیریت و رهبری آموزشی: تجزیه و تحلیل کتاب‌شناختی» پرداختند. هدف از این پژوهش تجزیه و تحلیل علم‌سنجی بیش از سه دهه دستاوردهای علمی در حوزه مدیریت و رهبری آموزشی بر اساس شاخص‌های علم‌سنجی در پایگاه‌های اطلاعاتی وب‌آوساینس بوده است (۱۸). به‌جز پژوهش‌های یاد شده پژوهشی که به‌طور مستقل مفهوم رهبری مدرسه در حوزه آموزش و پرورش را با استفاده از روش علم‌سنجی بررسی نماید، صورت نگرفته است؛ بنابراین موضوع علم‌سنجی رهبری مدرسه در حوزه آموزش و پرورش مغفول واقع شده است. به دنبال نبود پژوهش علم‌سنجی در ارتباط با رهبری مدرسه پژوهشگران بر آن شدند تا این مفهوم در پژوهش‌های صورت گرفته پیرامون آن را با روش علم‌سنجی بررسی کنند و دلالت‌های آن را برای حوزه آموزش و پرورش استخراج نمایند.

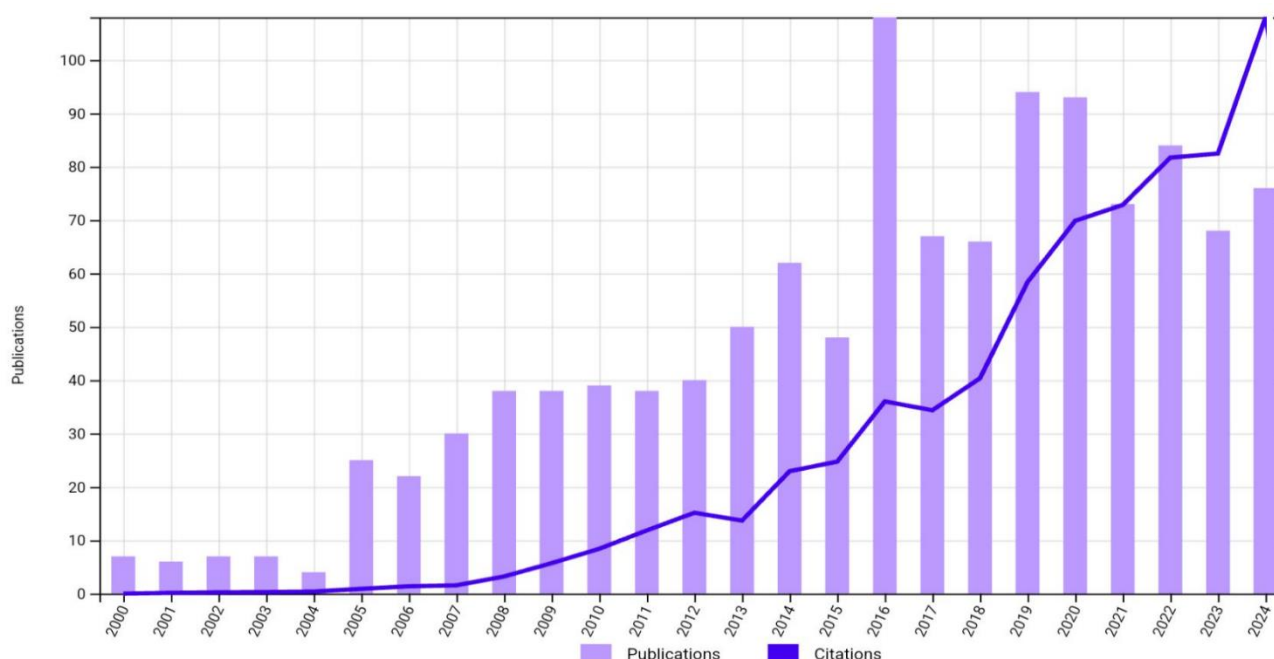
مواد و روش‌ها

جامعه پژوهش متشکل از ۱۳۲۶ سند علمی بود که در پایگاه WOS نمایه شده است. شایان ذکر است، با توجه به اینکه از یک‌سو، پایگاه WOS از جمله معتبرترین و محبوب‌ترین پایگاه‌های داده‌ای در دنیا برای ضبط و اندازه‌گیری تعداد و کیفیت انتشارات دانشگاهی است و از سوی دیگر، به عنوان پایگاه قوی برای پشتیبانی از اطلاعات علمی شناخته می‌شود (۱۹)، لذا برای جستجوی اطلاعات از پایگاه مذکور استفاده شد. براین اساس، بازایی رکوردهای پژوهش حاضر، بر مبنای کلمه کلیدی «رهبری مدرسه» و به شیوه قرار گرفتن در داخل «گیومه» جستجو و فیلتر شد. بدین ترتیب تعداد ۱۳۲۶ مقاله مرتبط با حوزه رهبری مدرسه در بازه زمانی سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۰۰ استخراج و مورد تحلیل قرار گرفت. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، به‌منظور یافتن پرثمرترین مجلات، کشورها، نویسندگان، روند انتشار مقالات، مؤسسات و الگوی همکاری بین کشورها، پرتکرارترین کلمات و روند تحول کلمات پرتکرار و سپهر معنایی حاکم بر مفهوم رهبری مدرسه از نرم‌افزار VOSviewer و تکنیک‌های مختلف علم‌سنجی بهره گرفته شد. معمولاً تجزیه و تحلیل علم‌سنجی برای ارزیابی مقالات پژوهشی و ارائه اطلاعات در مورد روند رشد آن‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. همچنین مطالعات علم‌سنجی، شاخص‌های قابل اطمینان مربوط به کیفیت حوزه مطالعاتی را در اختیار پژوهشگران قرار می‌دهد (۲۰). از این‌رو، از دو تکنیک تجزیه و تحلیل و نقشه‌برداری علم‌سنجی استفاده شده است. در مطالعات علم‌سنجی از نرم‌افزار VOSviewer استفاده می‌شود و با بهره‌گیری از نرم‌افزار VOSviewer می‌توان از داده‌های قابل اطمینان زیادی به‌صورت نقشه‌های مختلف بهره برد (۲۱). برای اعتباربخشی داده‌های پژوهش، از روش بازبینی توسط همکار و بازبینی توسط سه متخصص علم‌سنجی و مطلع از تکنیک علم‌سنجی استفاده شد. بدین‌صورت که در روش بررسی توسط همکار؛ پس از اتمام تجزیه و تحلیل داده‌ها، داده‌ها مجدداً توسط همکار نیز بررسی و تأیید شد. در روش بررسی توسط متخصصین علم‌سنجی نیز، پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها، یافته‌ها را در اختیار سه نفر از متخصصین علم‌سنجی قرار داده و داده‌ها تأیید شد.

یافته‌ها

یافته‌های مستخرج از پایگاه WOS در حوزه رهبری مدرسه به شرح ذیل ارائه می‌شود:

نمودار ۱، میزان مقالات منتشرشده در حوزه رهبری مدرسه در بازه زمانی سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۰۰ را نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار، از تعداد ۱۳۲۶ سند علمی مورد مطالعه حوزه رهبری مدرسه در بازه زمانی مذکور، بیشترین میزان انتشار مقالات به سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۲۰-۲۰۱۹ و کمترین میزان به سال ۲۰۰۱ اختصاص داشت.

نمودار ۱. میزان مقالات منتشرشده در حوزه رهبری مدرسه در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰۰-۲۰۲۴

از آنجا که هدف، شناسایی مقالات با کیفیت بالاتر یا تأثیر بیشتر بود، ۱۳۲۶ سند علمی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. براین اساس، از ۱۳۲۶ سند علمی، بیشترین اسناد منتشرشده مربوط به بازه سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ اختصاص داشت. طبق جدول ۱، مجله مدیریت اجرای آموزشی، مجله علم اجرایی، مجله مدیریت دولتی و مجله تحقیق در رهبری مجلات برتری هستند که اکثر پژوهشگران مقالات خود را در حوزه رهبری مدرسه، در آن منتشر نموده‌اند.

جدول ۱. مجلات برتر دنیا در انتشار مقالات رهبری مدرسه بر اساس پایگاه WOS

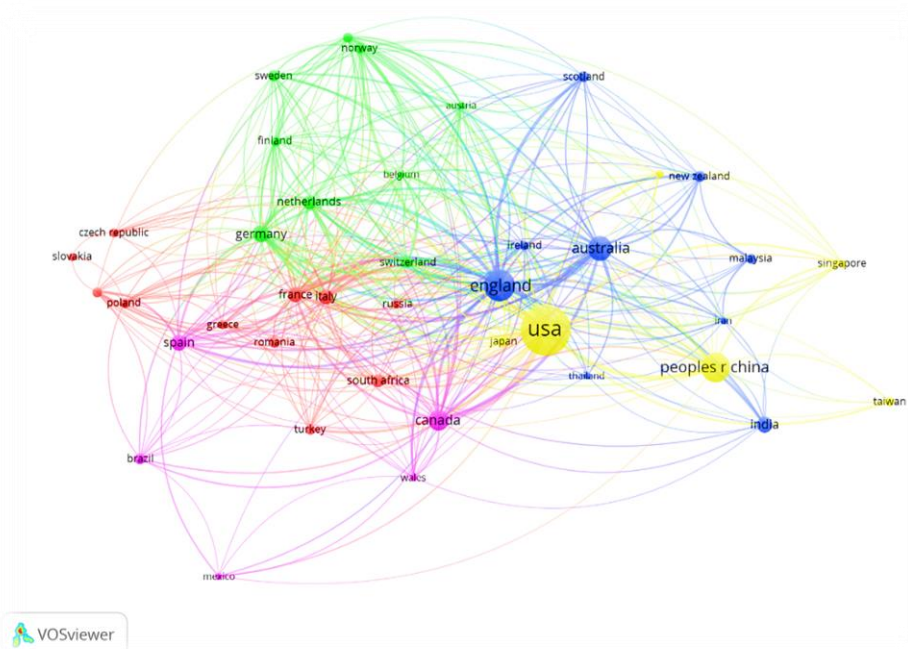
مجلات	فراوانی	درصد از ۱۳۲۶ سند
مجله مدیریت و رهبری آموزشی	۲۲۲	۱۶/۶۱
فصلنامه مدیریت آموزشی	۱۲۱	۹/۰۵
مجله اثربخشی و بهبود مدرسه	۵۰	۳/۷۴
مجله توسعه حرفه‌ای در آموزش و پرورش	۳۶	۲/۶۹

جدول ۲، کشورهای دارای بالاترین میزان استاندارد را نشان می‌دهد. بر اساس این جدول، به ترتیب پژوهشگران کشور ایالات متحده در چاپ مقالات با کیفیت بالا در رتبه اول و سپس پژوهشگران کشورهای انگلستان، استرالیا، چین، آفریقای جنوبی، کانادا، ترکیه و هلند در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۲. کشورهای دارای بالاترین میزان استاندارد

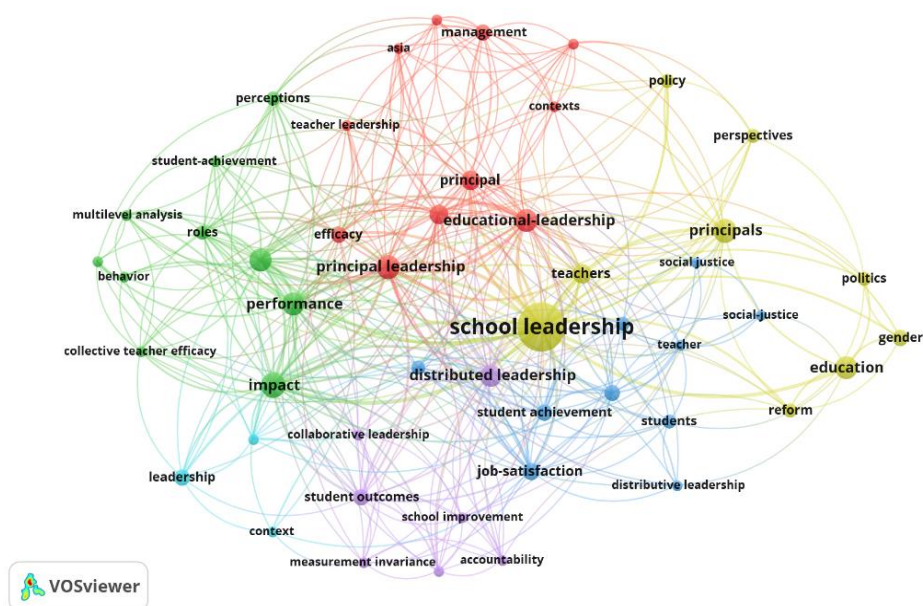
کشور	فراوانی	درصد از ۱۳۲۶ سند
آمریکا	۵۰۸	۳۸/۱۹۵
انگلستان	۱۷۲	۱۲/۹۳۲
استرالیا	۱۲۵	۹/۳۹۸
چین	۸۷	۶/۵۴
آفریقای جنوبی	۸۳	۶/۲۴۱
کانادا	۴۸	۳/۶۰۹
ترکیه	۳۸	۲/۸۵۷
هلند	۳۵	۲/۶۳۲

نمودار ۲، شبکه هم‌تالیفی منابع علمی پژوهشگران در بین کشورهای برتر جهان در حوزه رهبری مدرسه را نشان می‌دهد. بر اساس این نمودار می‌توان دریافت که همکاری بین بیش از ۳۰ کشور برتر وجود داشته است؛ که در این بین، پژوهشگران کشور ایالات متحده (با ۸۹ استناد) با پژوهشگران کشورهایی از جمله؛ چین، انگلستان و استرالیا بیشترین همکاری را در حوزه رهبری مدرسه داشته‌اند. پژوهشگران انگلستان نیز، رتبه دوم پژوهشگران فعال را در حوزه رهبری مدرسه به خود اختصاص داده‌اند. شایان ذکر است، پژوهشگران انگلستان همکاری قوی‌تری با پژوهشگران استرالیایی داشته‌اند. شدت همکاری‌ها (بر اساس ضخامت خطوط ارتباطی میان کشورها) بر اساس میزان استنادها بوده است.

نمودار ۲. شبکه هم‌تالیفی منابع علمی پژوهشگران در بین ۳۰ کشور برتر جهان در حوزه رهبری مدرسه

طبق نمودار ۳، پرکاربردترین کلمات کلیدی با دایره‌های بزرگتر و کم‌کاربردترین کلمات با دایره‌های کوچکتر نشان داده شده است. بر این اساس، پرکاربردترین کلمات کلیدی پژوهشگران به ترتیب؛ کلمات رهبری مدرسه، رهبری تحول‌آفرین، رهبری آموزشی، آموزش، مدیریت، رهبری توزیعی، مدیر مدرسه، مشارکت، اصول کارایی، حاکمیت مدرسه، معلمان، موفقیت دانش‌آموزان و رضایت شغلی بوده است.

نمودار ۳. شبکه هم‌رخدادی کلمات کلیدی پرتکرار پژوهشگران

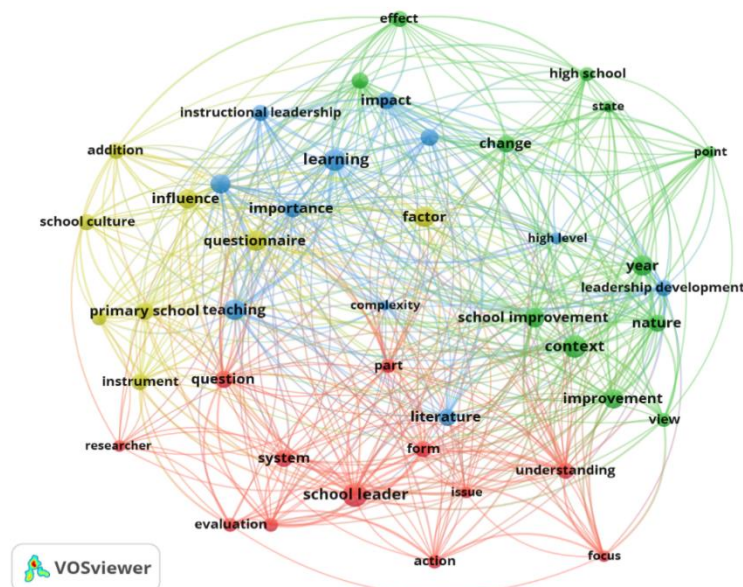
با نگاهی کلی به پرکاربردترین کلمات کلیدی استفاده شده به وسیله پژوهشگران، ۵ سپهر معنایی از جمله: رهبری مدرسه، رهبری توزیعی، رهبری آموزشی، مدیریت اجرایی و عوامل مؤثر بر موفقیت دانش آموزان می باشد (جدول ۳).

جدول ۳. سپهر معنایی حاکم بر پرکاربردترین کلمات کلیدی

نام خوشه	کلمات کلیدی
رهبری مدرسه	اصول، آموزش، ساختار، سیاست گذاری، چشم انداز، معلمان
رهبری آموزشی	رهبری اصلی، مدیریت، مدیر مدرسه، رهبری معلمان، اثربخشی و کارایی، فرهنگ مدرسه
رهبری توزیعی	رهبری مشارکتی، بهسازی مدرسه، تصمیم گیری، مسئولیت پذیری، عدم تغییر اندازه گیری، توسعه حرفه ای معلمان
مدیریت اجرایی	تأثیرگذاری، نقش ها، رفتارها، برداشت ها، پیشرفت دانش آموز، تحلیل چندبعدی، اثربخشی جمعی معلمان
عوامل مؤثر بر موفقیت دانش آموزان	آموزش، پژوهش، رضایت شغلی، معلم، دانش آموزان، رهبری توزیعی، عدالت اجتماعی

در این بخش، به منظور بررسی سیر مفهومی حاکم بر پژوهش های انجام شده در اسناد پایگاه داده های WOS، از کلمات کلیدی پرکاربرد در عناوین و چکیده مقالات بهره گرفته شد. بر این اساس، پژوهشگران قادر به تفکیک چهار دسته اصلی در مفهوم پردازی رهبری مدرسه شامل: بازیابی اطلاعات و دانش، مدیر مدرسه، رهبری و آموزش شدند. برای بررسی، کشف روابط و تعاملات بین متغیرها، کلمات و عبارات به کاررفته در عناوین و چکیده مقالات نیز بررسی شد.

بر این اساس، عناوین و چکیده (۱۲۵۹ مقاله) وارد نرم افزار مذکور و تحلیل شبکه های اجتماعی بر روی آن ها اعمال شد. در ادامه بیش از ۳۲۳۴ عبارت و کلمه مستقل در چکیده ها و عناوین مقالات شناسایی شد. در مرحله بعد، عبارات و کلماتی که بیش از ۱۰۸ بار تکرار داشتند، شناسایی و از طریق نرم افزار تحلیل شدند. در این مرحله بیش از ۷۱ عبارت و کلمه مورد بررسی دقیق تر قرار گرفت. عبارات و کلماتی مثل مقاله، مطالعه بررسی روش و همچنین حروف اضافه از فرایند تجزیه و تحلیل خارج شدند (نمودار ۴). هدف از خارج کردن این عبارات استفاده و دخیل کردن کلماتی بود که به صورت تخصصی مربوط به حوزه رهبری مدرسه می شد (جدول ۴).

نمودار ۴. کلمات کلیدی استفاده شده در عنوان و چکیده مقالات بر اساس سپهر معنایی حاکم در حوزه رهبری مدرسه

جدول ۴: مفهوم پردازی کلمات علمی حاکم بر رهبری مدرسه

نام خوشه	کلمات کلیدی
مدیر مدرسه	نقش، رئیس، سیستم، تصمیم گیری، مسئولیت، توانایی، قدرت، ارزیابی و درک کننده وضعیت
عوامل پیشرفت مدرسه	باقت، چارچوب، فرایند، معلم، سیستم آموزشی، اثربخشی، تأثیر، محیط آموزشی، رضایت شغلی
فرهنگ مدرسه	سند، تأثیر، ادبیات، توسعه، یادگیری، ارزش اصالت، ارتباط، نقش، سازمان، عملکرد، هدف، پیاده سازی و تمرین
آموزش	آموزش، پژوهش، دانش آموز، رهبری تحول آفرین، تدریس، رهبری توزیعی، تأثیر

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر تصویر کلی و جامعی از وضعیت دنیا در خصوص مطالعات حوزه رهبری مدرسه ارائه شد. در حوزه رهبری مدرسه ۱۳۲۶ مقاله توسط پژوهشگران منتشر شده که این مطالعات از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴ رو به رشد است. شاید بتوان، روند افزایشی مقالات در حوزه مورد مطالعه را، به دلیل علاقه و احساس ضرورت پژوهش در حوزه مذکور از سوی پژوهشگران و اهمیت بیش‌ازپیش موضوع رهبری مدرسه در نظام آموزش دنیا دانست. با توجه به اینکه پژوهش ستاری و همکاران (۱۳۹۹) نیز روند افزایشی مطالعات حوزه رهبری و مدیریت آموزشی را نشان می‌دهد، از این رو می‌توان گفت، نتایج این بخش از پژوهش با نتایج پژوهش‌های مذکور همسو بوده است. شایان ذکر است، از آنجا که جستجو و بازیابی داده‌ها در اواخر سال ۲۰۲۴ صورت گرفته است، می‌توان گفت، احتمال اینکه برخی مقالات منتشرشده در سال ۲۰۲۴ هنوز در پایگاه WOS نمایه نشده، وجود دارد. همچنین در خصوص نوع مقالات منتشرشده نتایج بیانگر آن است، پژوهشگران حوزه رهبری مدرسه در بازه زمانی مورد مطالعه (از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۲۴)، ۱۰ سند مختلف را در خصوص این مفهوم منتشر نموده‌اند که در میان آن‌ها مقالات کامل پژوهشی و مقالات مروری، سند غالب مربوط به مفهوم رهبری مدرسه بوده است. تجزیه و تحلیل مقالات پراستناد نشان می‌دهد، اغلب مقالات پراستناد در سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۹ انتشار یافته‌اند. به نظر می‌رسد، بتوان سال‌های ۲۰۱۶ و ۲۰۱۹-۲۰۱۰ را نقطه عطف توجه به مفهوم رهبری مدرسه قلمداد نمود. بر اساس نتایج پژوهش، این روند رو به رشد در سال ۲۰۱۹ به اوج خود می‌رسد. امید است این روند نه‌تنها متوقف نشود، بلکه در همه کشورها، پژوهش در حوزه مورد مطالعه به عنوان حوزه تأثیرگذار در بهبود و اصلاح رهبری مبتنی بر مدرسه بیش‌ازپیش مورد توجه واقع شود. چراکه به‌زعم پژوهش‌های Secareanu و همکاران (۲۰۲۴) و ناصری و همکاران (۱۴۰۳) توجه به رهبری مدرسه می‌تواند به کیفیت تصمیم‌گیری در مدارس، افزایش مشارکت مدارس در فرآیند تصمیم‌گیری آموزشی، مشارکت اولیاء، افزایش قدرت مالی و موفقیت و سازگاری شغلی معلمان کمک نماید.

نتایج بررسی مقالات مورد مطالعه نشان می‌دهد، پژوهشگران ایالات متحده آمریکا با چاپ مقالات با کیفیت بالا در رتبه اول قرار دارند. سپس پژوهشگران کشورهای انگلستان، استرالیا، چین، آفریقای جنوبی، کانادا، ترکیه و هلند در رتبه‌های بعدی جای می‌گیرند. همچنین نتایج مؤید آن است، بیشترین مقالات در حوزه مفهوم رهبری مدرسه توسط دانشگاه لندن، دانشگاه وندربیلت آمریکا، دانشگاه آموزش و پرورش هنگ و کونگ چین و دانشگاه کالیفرنیا آمریکا منتشر شده است. در خصوص نتایج این بخش از پژوهش به نظر می‌رسد، با استناد به پژوهش Bernd Vogel (۲۰۲۱)، با توجه به اینکه کشور آمریکا به عنوان مهد و خاستگاه رهبری آموزشی مطرح است، این نتایج دور از ذهن نبوده است؛ اما بر اساس نتایج حاصله، نکته قابل‌تأمل این است که سایر کشورها از جمله کشورهای آسیایی و به‌ویژه کشور ایران، سهم خود را در رشد و توسعه علم در حوزه رهبری مدرسه انجام ن داده‌اند. شاید بتوان یکی از دلایل عدم استقبال از اجرایی شدن سبک‌های رهبری مدرسه در کشورهای از این دست را، عدم شناخت و آگاهی نسبت به مفهوم و رویکرد رهبری مدرسه برشمرد. همچنین به نظر می‌رسد، یکی از دلایل مهم مشکلات و ضعف‌های نظام آموزشی به‌طور عام و آموزش و پرورش به‌طور خاص در این کشورها را، ناشی از ضعف پژوهش و کم‌رنگ بودن نقش پژوهش در ریشه‌یابی مشکلات، ارائه راهکارها و کاربست آن در حوزه مورد مطالعه بیان کرد.

از میان مجلات برتری که اکثر پژوهشگران حوزه رهبری مدرسه مقالات خود را در آن‌ها منتشر کرده‌اند، می‌توان به مجله مدیریت اجرای آموزشی، مجله علم اجرایی، مجله مدیریت دولتی و مجله تحقیق در رهبری اشاره نمود. در ارتباط با همکاری پژوهشگران با همکاران پژوهش، پژوهشگران ایالات متحده آمریکا در همکاری با پژوهشگران سایر کشورها در پژوهش‌های رهبری مدرسه همکاری فعال‌تری داشته‌اند. از آنجا که در پژوهش شفیی و همکاران (۱۴۰۲) نیز به همکاری فعال پژوهشگران کشور آمریکا با سایر کشورها اشاره شده است، از این رو می‌توان گفت، نتایج پژوهش در این بخش، با نتایج پژوهش مذکور همسویی دارد. این پژوهشگران همکاری قوی‌تری با پژوهشگران چین، انگلستان و استرالیا نموده‌اند. در این راستا پژوهشگران انگلستان دومین پژوهشگران فعال در زمینه رهبری مدرسه بوده‌اند. آن‌ها همکاری قوی‌تری با پژوهشگران استرالیایی داشته‌اند.

خلاصه نتایج بر اساس کلمات کلیدی که در نشریات مختلف منتشر شده است، نشان می‌دهد مضامین «رهبری مدرسه»، «رهبری تحول‌آفرین»، «رهبری آموزشی»، «آموزش»، «مدیریت»، «رهبری توزیعی»، «مدیر مدرسه»، «مشارکت»، «کارایی»، «حاکمیت مدرسه»، «معلمان»، «موفقیت دانش‌آموزان» و «رضایت شغلی» مهم‌ترین کلمات کلیدی نویسندگان بوده است. در خصوص سپهر معنایی کلمات کلیدی مرتبط با پژوهش‌های رهبری مدرسه می‌توان دریافت، در میان کلمات مرتبط با مفهوم رهبری مدرسه مفاهیم «رهبری مدرسه»، «رهبری توزیعی»، «رهبری آموزشی»، «مدیریت اجرایی» و «عوامل مؤثر بر موفقیت دانش‌آموزان» بیشترین کاربرد را داشته‌اند. ارتباط این مفاهیم با مدیریت اجرایی و رهبری مدرسه می‌تواند به‌ویژه در فعالیت‌های آموزش و پرورش معنادار باشد. براین اساس می‌توان گفت از یک‌سو، مفهوم رهبری مدرسه بیشتر با مفاهیم کیفی و ذهنی در ارتباط بوده و از سوی دیگر، ضرورت توجه به مفاهیم کیفی و ذهنی مذکور در ارتباط با مدیریت اجرایی و رهبری مدرسه بوده است. دلالت این امر برای نظام‌های آموزشی می‌تواند توجه بیش‌ازپیش به مفهوم رهبری مدرسه در آموزش و پرورش و سایر مراکز و مؤسسات آموزشی باشد. درنهایت نتایج پژوهش به‌روشنی بیانگر آن است، اهمیت بیش‌ازپیش به رهبری مدرسه به عنوان رویکرد جدید مدارس، می‌تواند افق روشنی پیشروی نظام آموزشی کشور ترسیم و موفقیت آن را رقم زند. در پایان بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای کاربردی به شرح ذیل ارائه می‌شود:

با توجه به کم رنگ بودن پژوهش در حیطه رهبری مدرسه در برخی از کشورها به‌ویژه کشور ایران، به نظر می‌رسد وجود مشکلاتی ازجمله: تمرکزگرایی، بی‌ثباتی مدیریت، کیفیت پایین اثربخشی آموزشی، عملکرد ضعیف معلمان، بی‌توجهی به مدیریت مشارکتی و فقدان حمایت‌های مالی لازم از مدارس، در

مدیریت نظام آموزشی به‌ویژه آموزش و پرورش، ضرورت توجه پژوهشگران به پژوهش در خصوص موضوع رهبری مدرسه بیش از پیش یادآور می‌شود. انتظار می‌رود، پژوهشگران مسئولیت خود را در راستای بررسی مسائل و مشکلات این حیطه و ارائه راهکارهای مناسب جهت کاهش و رفع مشکلات به خوبی ایفا نمایند.

با توجه به فقدان همکاری‌های بین فردی و دانشگاهی پژوهشگران ایرانی با سایر کشورها در حیطه مورد مطالعه، ایجاد بستر مناسب ارتباطات و همکاری‌های بین‌المللی از جمله؛ فرصت‌های مطالعاتی، افزایش گرنت‌های پژوهش، تسهیل و رفع موانع مالی و از این دست برای سفرهای علمی دانشجویان و اساتید، پیشنهاد می‌شود.

براساس نتایج پژوهش در خصوص مفاهیم حیطه رهبری مدرسه، به نظر می‌رسد با توجه به فعالیت نزدیک به شش دهه رشته رهبری و مدیریت آموزشی در ایران، آنگونه که بایسته و شایسته است به حیطه مذکور توجه نشده است؛ بنابراین توجه به حوزه رهبری و مدیریت آموزشی به لحاظ کمی و کیفی به عنوان پیش‌نیاز توجه به مفاهیم حیطه رهبری مدرسه ضروری است

به نظر می‌رسد، انجام پژوهش‌هایی از این دست، می‌تواند تصویر جامعی از وضعیت پژوهش‌های حیطه تخصصی مختلف، در اختیار علاقه‌مندان و پژوهشگران آن حیطه قرار دهد؛ بنابراین در راستای شناسایی ضعف‌ها و شکاف‌های پژوهشی هر حیطه علمی، پژوهش‌های کتابشناختی از این دست توصیه می‌شود.

و بالاخره استفاده و کاربست نتایج پژوهش‌های انجام‌شده در حوزه رهبری و مدیریت آموزشی به‌طور عام و حیطه رهبری مدرسه به‌طور خاص به عنوان راهکارهای اصلاحی و ترمیمی مدیریت آموزش و پرورش به مدیران و دست‌اندرکاران توصیه می‌گردد.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش، مسائل اخلاقی به‌طور کامل رعایت شده است.

تضاد منافع: نویسنده اعلام می‌نماید که هیچ تضاد منافی در خصوص این پژوهش وجود ندارد.

References

1. Pan Y, Weng R, Xu N, Chan KC. The role of corporate philanthropy in family firm succession: A social outreach perspective. *Journal of Banking & Finance*. 2018; 88: 423-41.
2. Guzman V, Muschard B, Gerolamo M, Kohl H, Rozenfeld H. Characteristics and Skills of Leadership in the Context of Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*. 2020; 43: 543-50.
3. Firdaus M, Muttaqin M. Konsep Kepemimpinan: Pengertian, Sebab Munculnya, Sifat, dan Tipe Pemimpin. *Student Research Journal*. 2024; 2(6): 150-61.
4. Katsaros K, Tsirikas A, Kosta G. The impact of leadership on firm financial performance: the mediating role of employees' readiness to change. *Leadership & Organization Development Journal*. 2020; 41(3): 333-47.
5. Rozenfeld I, Yemini M, Engel LC. Walking between the raindrops: the role of religion in globalised schooling. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*. 2021; 42(5): 780-95.
6. Velez S, Lorenzo M, Garrido J. Leadership: its importance in the management of school coexistence. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 2017; 237: 169-74.
7. Bada H, Tengku Ariffin TF, Nordin HB. The Effectiveness of Teachers in Nigerian Secondary Schools: The Role of Instructional Leadership of Principals. *International Journal of Leadership in Education*. 2024; 27(1): 44-71.
8. Hanum G. The Impact of Teacher Training, School Leadership, and Curriculum Innovation on Student Performance and Teacher Job Satisfaction in Secondary Schools. *The Eastasouth Journal of Learning and Educations*. 2024; 2(03): 161-72.
9. Punzalan A, De Jesus L. Influence of Effective School Leadership on Teachers' Performance: A Systematic Literature Review. *Journal of Interdisciplinary Perspectives*. 2024; 2(11): 405-10.
10. Bellibas MS, Polatcan M, Kilinc AC. Linking instructional leadership to teacher practices: The mediating effect of shared practice and agency in learning effectiveness. *Educational Management Administration & Leadership*. 2020; 50(5): 812-31.
11. Cansoy R, Parlar H, Polatcan M. Collective teacher efficacy as a mediator in the relationship between instructional leadership and teacher commitment. *International Journal of Leadership in Education*. 2020; 25(6): 900-18.
12. Hallinger P, Hosseingholizadeh R. Exploring instructional leadership in Iran: A mixed methods study of high-and low-performing principals. *Educational Management Administration & Leadership*. 2020; 48(4): 595-616.
13. Secăreanu G, Buhuș S, Bolojan G. Evolution of Educational Leadership: A Bibliometric Analysis of International Publications. *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*. 2024; 18(1): 2433-52.
14. Maheshwari G, Ramsawak R, Buerter S. Educational Leadership: A Fifteen Year Bibliometric Review. *Journal of University Teaching and Learning Practice*. 2024; 21(5): 1-31.
15. Bernd V, Rebecca J, Sasa B, Matej C. A bibliometric review of the leadership development field: How we got here, where we are, and where we are headed. *The Leadership Quarterly*. 2021; 32(5): 101381.
16. Chezgi M, Naseri N, Moradi M, Akbari A. Exploring the Dimensions and Components of Business School Leadership Adopting an Entrepreneurial Development Approach. *Transformation Management*

- Journal. 2025; 16(2): 362-415. Available at: https://tmj.um.ac.ir/article_45852_en.html?lang=fa [In Persian]
17. Shafiee FS, Dialame N, Shabani M. A systematic review of the role of educational leadership in the academic progress of students: a Meta-synthesis Study. *Applied Educational Leadership*. 2023; 4(4): 187-214. Available at: https://ael.uma.ac.ir/article_2751.html?lang=en [In Persian]
18. Sattari A, Khodabandelou R, Lashkari M. Studying the process of research in management with emphasis on the concept of leadership and its implications in management and educational leadership: A bibliographic analysis. *Journal of Management and Planning in Educational Systems*. 2021; 13(2): 121-48. Available at: https://mpes.sbu.ac.ir/article_98508.html [In Persian]
19. Zhu J, Liu W. A Tale of Two Databases: The Use of Web of Science and Scopus in Academic Papers. *Scientometrics*. 2020; 123: 321-35.
20. Sharifian F. Cultural linguistics and linguistic relativity. *Language Sciences*. 2017; 59: 83-92.
21. Van Eck N, Waltman L. VOSviewer Manual for VOSviewer version1.6.14. Leiden University, Leiden [Internet]. 2020.